

6 Naar nieuw beleid voor publieke waarden van de landbouw

6.1 Inleiding

De ‘health check’ van het GLB is primair gericht op een evaluatie van de in 2003 in gang gezette hervormingen en op een tussentijdse bijsturing van het beleid. “Meer principiële vragen, zoals over de optimale verdeling van verantwoordelijkheden tussen de lidstaten en de Unie, maken geen onderdeel uit van de *health check*, maar wel van de begrotingsherziening [voor de periode na 2013]”, stelt het kabinet vast¹.

De adviesaanvraag over maatschappelijke waarden van de landbouw nodigt de SER uit vraagstukken aan te snijden die de grondslagen raken van het in de toekomst te voeren landbouwbeleid. De SER beperkt zich hier tot de vraag over een meer expliciete koppeling van toeslagen aan publieke waarden en diensten. De beantwoording ervan vraagt om het ontwikkelen van een breed gedragen visie op doelstellingen en instrumenten van een toekomstgericht landbouwbeleid – Europees en nationaal.

Centraal in die visie staat het streven naar een landbouw die optimaal (duurzaam) bijdraagt aan de maatschappelijke welvaart op lange termijn in Nederland (en Europa). De vraag hoe zo’n landbouw eruitziet, is natuurlijk niet nauwkeurig te beantwoorden. Bovendien, wat optimaal is in de ene periode, zal dikwijls niet meer optimaal zijn in de volgende periode. De geschiedenis van het GLB laat dat duidelijk zien (vgl. hoofdstuk 2). Met veranderingen in technologie, preferenties en (relevante) omgevingsfactoren, verandert ook wat een maatschappelijk optimale landbouw genoemd kan worden. Een lange-termijnvisie is daarom geen schets van een blauwdruk, maar de formulering van een beleid dat bevorderlijk is voor een ontwikkeling in een richting die, ook bij veranderingen in externe omstandigheden, maatschappelijk als optimaal mag worden bestempeld.

6.2 Een optimale bijdrage aan de maatschappelijke welvaart

6.2.1 Inleiding

De landbouw brengt producten voort die verhandelbaar zijn op de markt en producten (diensten) die dit niet zijn. De goederen die op de markt verschijnen dienen, zonder steun, een adequate beloning te krijgen. In termen van het viergroepenmodel (zie paragraaf 5.3) staan dan centraal de bedrijven die alleen ‘voedsel’ produceren.

1 Brief van de minister van LNV, *Herziening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid*, Tweede Kamer, vergaderjaar 2007-2008, 28 625, nr. 54, p. 4.

De publieke diensten (niet-marktproducten) dienen op andere wijze beloond te worden. Het gaat dan om de bedrijven die ook andere (maatschappelijk gewenste) diensten dan ‘voedsel’ aanbieden respectievelijk om de bedrijven die in regio’s met natuurlijke handicap produceren en waarvan de continuering van de bedrijfsvoering bovendien maatschappelijk gewenst is. De beloning dient de maatschappelijke baten (waardering) te weerspiegelen. Wat betekent dit meer concreet?

Paragraaf 6.2.2 gaat in op de beloning voor de productie van marktgoederen. In paragraaf 6.2.3 staan de niet-marktgoederen (publieke diensten) centraal.

6.2.2 *De beloning voor marktgoederen*

Met betrekking tot marktgoederen zijn vooral twee vragen van belang. Ten eerste de vraag: wat is een adequate beloning?

In een goed werkende markteconomie waar productiemiddelen zich, in beginsel, vrijelijk kunnen bewegen, is een beloning ‘adequaat’ indien de gebruikte productiefactoren, kapitaal en arbeid, die ingezet worden in de landbouw eenzelfde beloning krijgen als ze bij gebruik elders in de economie zouden krijgen. Daarbij dient rekening gehouden te worden met de ‘objectieve’ kwaliteit van de arbeid en de ‘subjectieve’ waarde die een boer of tuinder hecht aan het feit boer of tuinder te zijn (eigen baas, buiten werken, met levend materiaal omgaan en dergelijke).

De tweede vraag luidt: onder welke condities mag je een ontwikkeling naar een ‘adequate’ beloning verwachten?

Het geven van subsidies om de beloning op peil te houden gaat ten koste van de maatschappelijke welvaart: het houdt te veel productiefactoren in de sector en vertraagt de uitstroom ervan. En mondiaal leidt het tot oneerlijke concurrentie. Afgezien van (positieve) externe effecten² en sociale overwegingen is er dan ook geen reden om de landbouw te steunen door in te grijpen in de productmarkten. Indien boeren en tuinders de beloning te laag vinden, vertrekken ze uit de landbouw. Indien de beloning hoog genoeg is, is er weinig uitstroom; uittrekkers vinden dan gemakkelijk opvolgers. Als om redenen van inkomensverdeling de beloning voor arbeid te laag wordt gevonden, is scholing van potentiële opvolgers (kinderen) de beste structurele remedie. Dat is dan ook wat we in de afgelopen decennia in Nederland (en andere hoogontwikkelde landen) op grote schaal hebben gezien. Kortom, in een optimale situatie wordt niet ingegrepen in de productmarkten. De uitzonderingen op deze hoofdregel worden hierna besproken. Dit laat overigens onverlet dat de primaire producent voor zijn beloning in feite mede afhankelijk is van de kwaliteit van de ketens van toelevering en verwerking van het desbetreffende product. De concur-

2 Negatieve externe effecten (bijvoorbeeld op het natuurlijk leefmilieu) vragen om correctie door het in rekening brengen van die kosten bij de veroorzaker, conform de principes ‘de vervuiler betaalt’ en ‘de gebruiker betaalt’.

rentiekracht van de land- en tuinbouw berust voor een belangrijk deel op vernieuwingen die in goede afstemming en samenwerking in ‘ketens van voedsel’ worden gerealiseerd.

Behoeftte aan marktordening

Bij ondernemen hoort risico nemen en dragen. Dat geldt ook in de landbouw. Boeren worden, mede afhankelijk van de sector, met verschillende soorten risico’s geconfronteerd. Zo spelen bij open teelten weersrisico’s een grote rol, terwijl prijsrisico’s en financiële risico’s zich vooral in de intensieve veehouderij en de glastuinbouw manifesteren. Voor de veehouderij vormen dierziekten een risico dat nog versterkt kan worden door reacties van consumenten (‘consumentenstaking’).

Bij de zwaremarktordeningsproducten zorgde het GLB voor een hoge mate van afdekking van prijs- en marktrisico’s. Bij producten als graan, melk en suikerbieten zorgen invoertarieven nog voor een flinke afscherming van de wereldmarkt (de ‘communautaire preferentie’). Deze bescherming vormt echter onderwerp van de Doha Development Agenda. Als instrumenten voor marktstabilisatie resteren in principe nog de braakleggingsregeling en de melkquota (die tot 2015 geleidelijk worden afgeschaft). Met het oog op crises die de voedselzekerheid zouden kunnen bedreigen, is het van belang een vorm van marktordening in stand te houden om dergelijke crises te kunnen bezweren.

In hoeverre kunnen substantiële risico’s via markten worden afgedekt?³ Prijsrisico’s kunnen door termijncontracten worden ondervangen. Gevolgschades voor besmettelijke dier- en plantziekten en voor weerscalamiteiten zijn in principe verzekeraar. Maar een marktgerichte afdekking van dergelijke risico’s komt maar moeilijk van de grond. De overheid kan deze ontwikkeling helpen door staartrisico’s (dat zijn risico’s met een zeer kleine kans maar met zeer grote gevolgen) af te dekken, door (tijdelijke) subsidiëring of garantiestelling en door asymmetrische informatie tegen te gaan. Risico’s van consumentenstakingen (door gebrek aan vertrouwen in voedselveiligheid), van veranderingen van overheidsbeleid en van internationale handelsoorlogen zijn niet verzekeraar.

6.2.3 De beloning voor niet-marktgoederen (publieke diensten)

Met betrekking tot *niet-marktgoederen* (publieke diensten) zijn de volgende twee vragen van belang. Ten eerste: wanneer is een vergoeding gerechtvaardigd? En ten tweede: hoe hoog moet die vergoeding zijn?

Bij het beantwoorden van deze vragen moet onder ogen worden gezien dat het karakter van de publieke diensten die de landbouw voortbrengt, heel verschillend is. Belangrijk is het onderscheid tussen positieve acties en het nalaten van acties met negatieve gevolgen.

3 Deze alinea is gebaseerd op: Willy Baltussen, Marcel van Asseldonk en Abco de Buck (2006) *Risicobeheer in de land- en tuinbouw: Een visie op de rol van de overheid*, LEI-rapport 2.06.12, Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut.

Voor bepaalde diensten zijn extra activiteiten nodig. Voorbeelden zijn het onderhoud respectievelijk de verbetering van het agrarische cultuurlandschap of de instandhouding van de regionale biodiversiteit, bijvoorbeeld door het later maaien omwille van het weidevogelbeheer. Dit zijn dus positieve acties.

Daarnaast kan er sprake zijn van het nalaten van bepaalde activiteiten die een negatief effect op de maatschappelijke welvaart zouden hebben (zoals de aantasting van een gebied of van de bodemkwaliteit). Overigens valt het onderscheid tussen iets actief doen en iets nalaten niet altijd scherp te trekken, zoals het voorbeeld van het later maaien laat zien. Het verschil is bovendien deels een functie van de technologie en kan dus ook in de loop van de tijd verschuiven.

In beginsel zouden alleen positieve acties beloond moeten worden. Een grote, efficiënte graanboer in Oostelijk Flevoland of Noord-Frankrijk behoeft geen extra beloning omdat hij/zij ook de open ruimte in stand houdt. Een bedrijfseconomisch efficiënte bedrijfsvoering heeft hier als automatisch bijproduct dat de ruimte open blijft. Een boer die wandelpaden op zijn land aanlegt of tussen percelen heggen plant, zou daarentegen wel beloond moeten worden.

Er zijn echter uitzonderingen op de regel om het nalaten van negatieve acties niet te belonen. Omwille van de leefbaarheid of de landschappelijke aantrekkelijkheid van gebieden die voor de landbouw minder geschikt zijn, is het soms noodzakelijk om een systeem van toeslagen of compensaties in te voeren. De wens van Nederlanders om in het veenweidegebied graag melkvee te zien, of van de Finnen om, ter wille van de leefbaarheid, rendieren in Lapland te zien lopen, is natuurlijk legitiem. De toevallige concurrentiepositie van het melkveebedrijf in het veenweidegebied met de melkproducent in Nieuw-Zeeland behoeft natuurlijk niet bepalend te zijn voor de mate waarin die wens kan worden ingewilligd. Idem dito geldt dit voor de concurrentie van de Lap die rendieren houdt met de Argentijnse veeboer. Maar dat betekent ook dat mogelijke compensaties niet – of althans zo min mogelijk – aan de productie van marktgoederen wordt gekoppeld.

Iets anders gezegd: er is geen reden om het aanzicht van het West-Nederlandse veenweidelandschap (volledig) afhankelijk te stellen van de situatie op de wereldmarkt voor zuivelproducten. Maar door de kwestie zo te formuleren, is de weg open om ‘koeien in de (veen)wei’ op te vatten als een publieke dienst ingeval deze door ontwikkelingen in bedrijfsvoering en op de wereldmarkt niet (meer) automatisch met de voortbrenging van zuivelproducten wordt meegeleverd.

En dan de tweede vraag: hoe hoog zou de beloning moeten zijn? Deze vraag is gemakkelijker theoretisch dan empirisch te beantwoorden. Theoretisch zou de beloning niet groter mogen zijn dan de waarde die de maatschappij hecht aan de publieke goederen/diensten die erdoor in stand worden gehouden respectievelijk erdoor worden geproduceerd. Omdat die maatschappelijke waarde (die subjectief is) niet objectief van het gedrag van de burgers kan worden afgeleid (zoals van marktproducten), zal ‘de politiek’ dit

moeten doen. In ieder geval zal de beloning hoog genoeg moeten zijn om het voor boeren aantrekkelijk te maken de door de burgers gewenste diensten te produceren.

Van concurrentieverstoring zal bij compensaties (bijna) altijd sprake zijn, zij het in lichte mate. Voor de instandhouding van open ruimte, landbouwproductiecapaciteit (tegenaan van verwoestijning en dergelijke), leefbaarheid platteland, cultuurhistorisch waardevolle landschappen en dergelijke zal nu eenmaal dikwijls een beroep op de landbouw moeten worden gedaan. Dat zijn immers de huidige beheerders van het buitengebied. En het publieke deel zal zelden volledig losstaan van het private deel. Dit betekent ook dat het niet altijd eenvoudig zal zijn om dit soort beloningen volledig buiten de WTO-discussies te houden. Als het louter compensaties zijn voor goederen of diensten die niet internationaal verhandeld worden, heeft de WTO er in beginsel trouwens niets mee te maken.

6.3 Welke publieke waarden vragen om welk beleid?

Hoofdstuk 4 en schema 4.1 hebben de belangrijkste (publieke) waarden van de landbouw in beeld gebracht. De eerstgenoemde, de productiewaarde van de landbouw, is in samenhang met de adequate beloning van productiefactoren reeds in paragraaf 6.2.2 over marktgoederen besproken. Uitgaande van de overige waarden die schema 4.1 noemt, zou het beleid de volgende onderdelen moeten bevatten:

Voedselzekerheid

In normale omstandigheden zal de markt voor voedselzekerheid zorgen: grotendeels door productie in de EU en, eventueel aanvullend, in de vorm van invoer. Alleen bij langjarige zeer lage wereldmarktprijzen zou de productiecapaciteit van de EU zodanig kunnen worden aangetast, dat er zorgen over de voedselzekerheid op lange termijn zouden kunnen ontstaan. Maatregelen aan de grens in extreme omstandigheden (zoals de dreiging van grootschalige faillissementen van producenten) kunnen die situatie voorkomen. WTO-afspraken staan een dergelijke bescherming in extreme omstandigheden toe. Kortom, deze publieke waarde zal in normale situaties geen overheidsingrijpen vragen, maar vormt wel een 'zorg op afstand'.

Voedselveiligheid

Omdat burgers weinig zicht hebben op voedselveiligheid (ze kunnen de veiligheid zelf niet vaststellen), ligt hier bij uitstek een rol voor de overheid. Die rol heeft twee aspecten: het vaststellen van minimumeisen en een controle op naleving van die eisen. Een goede controle stimuleert de landbouw en de voedingsmiddelenindustrie om de eisen goed na te leven en daartoe systemen van 'tracing and tracking' op te zetten (vanwege de kans op reputatieverlies) en zelfs om hogere normen te stellen (met het oog op reputatiewinst). Deze publieke waarde vraagt weliswaar om overheidsbeleid, maar een koppeling aan een steunbetaling is niet nodig.

Dierenwelzijn

Een groot probleem is hier de discrepantie tussen de opvattingen van de burger en het koopgedrag van de consument. De burger wordt vooral met de baten (moreel goed gevoel) van dierenwelzijnsnormen geconfronteerd en de consument vooral met de kosten (ogenschijnlijk identiek vlees is aanzienlijk duurder).

Eenzijdige actie (hogere normen) door Nederland zou vooral verplaatsing van het probleem tot gevolg hebben. Of er zouden compensaties moeten plaatsvinden. Die compensaties zouden het kostprijsverschil moeten goedmaken. Maar dit zou betekenen dat Nederland een eigen landbouwbeleid zou moeten gaan voeren (met diergebonden steun). Ook zouden (hoge) heffingen aan de grens noodzakelijk zijn. Het probleem voor de Nederlandse landbouw is dat de rest van de wereld (inclusief de EU) dit vermoedelijk niet zou accepteren. Kortom, als Nederland aan het internationale handelsverkeer deel wil blijven nemen, zal de landbouw (en dus ook de samenleving) zich (deels) moeten schikken naar de opvattingen van de afnemers van de producten. Het alternatief is dat de Nederlandse landbouw genoeg zou nemen met een productieomvang die veel kleiner is dan de huidige.

Het ligt meer voor de hand om te proberen de bovengenoemde discrepantie tussen burger en consumenten te verkleinen. Aangrijpingspunten daarvoor zijn bijvoorbeeld: (a) een bewustmaking van de consument in binnen- en buitenland; (b) het maken van afspraken met grootwinkelbedrijf en horeca; en (c) het uitoefenen van druk binnen de EU en WTO voor hogere dierenwelzijnsnormen. Behalve incidentele steun voor het stimuleren van bepaalde nieuwe ontwikkelingen, is er niet veel ruimte om de productie om redenen van dierenwelzijn structureel en eenzijdig in Nederland te steunen.

Natuur en biodiversiteit

Grondgebonden landbouw kan onder omstandigheden een voorwaarde vormen voor bepaalde vormen van natuur. Weidevogels bijvoorbeeld zijn afhankelijk van cultuurgronden. Landbouw kan in beginsel ook samengaan met de zorg voor bepaalde natuurwaarden. Tegelijkertijd kunnen vormen van landbouw ook belastend zijn voor natuur en biodiversiteit. Wet- en regelgeving stellen daar grenzen aan door beperkingen op te leggen aan de land- en tuinbouw in beïnvloedingsgebieden van natuurgebieden.

Positieve bijdragen aan het beheer en het herstel van natuurwaarden verdienen een beloning. Deze moet evenwel los worden gezien van het landbouwbeleid. Er is hier dus weliswaar sprake van marktfalen, maar de correctie van dit marktfalen moet niet aan (de eerste pijler van) het GLB worden gekoppeld.

In zoverre landbouwers geen specifieke inspanning hoeven te verrichten of geen aanzienlijke beperking in de uitoefening van hun bedrijf ondervinden, geldt dit ook voor maatregelen die gericht zijn op de vergroting of instandhouding van biologische rijkdommen. De grens tussen nauwelijks beperking en aanzienlijke beperking zal niet altijd scherp te trekken zijn. De compensatie voor restricties in de bedrijfsvoering omwille van de natuur zal dan ook deels de uitkomst van politieke afwegingen (moeten) zijn.

Cultuurlandschap en gebruiksnatuur

Het schema met het viergroepenmodel en de toelichting daarbij bieden voldoende houvast voor de uitwerking van een beloningstructuur die een ontwikkeling naar een, in brede welvaartstermen, optimale landbouw bevorderen. Alleen de gebieden met ‘aanzienlijke’ handicaps zouden in aanmerking komen voor een structurele compensatie, zonder dat er een actieve prestatie tegenover staat (behalve dan dat bedrijven in deze gebieden zich zullen moeten houden aan allerlei verbodsbepalingen).

De hoogte van die compensatie zou (theoretisch gezien) per deelgebied/hectare afgestemd moeten zijn op de mate waarop handicaps worden ondervonden. Dit is, praktisch gezien, een onbegonnen weg (te hoge transactiekosten; grote kans op overheidsfalen). Daarom ligt het voor de hand voor grote, samenhangende gebieden met een handicap een gelijke vergoeding per hectare (‘flat rate’) te geven.

Als er sprake is van specifieke diensten zoals de aanleg van wandelpaden, het planten van bomenrijen en dergelijke, dan is een vergoeding eveneens op zijn plaats. In dat geval zou de vergoeding direct aan de dienst gekoppeld kunnen worden (zie paragraaf 6.4 voor een overzicht van mogelijke vormen van compensatie en beloning).

Milieu en klimaat

De landbouw heeft positieve en negatieve effecten op het milieu en het klimaat (CO₂ en andere broeikasgassen). Regelgeving bepaalt in hoeverre de landbouw de natuurlijke leefomgeving mag gebruiken. De inzet van financiële instrumenten (vergoedingen en boetes) ligt niet voor de hand. Hierop zijn twee uitzonderingen: (i) als extra diensten geleverd worden (een vergoeding bij, bijvoorbeeld, de aanplant van bomen voor CO₂-vastlegging); en (ii) als normen worden overschreven (een boete bij, bijvoorbeeld, de overschrijding van fosfaatemissienormen).

Blauwe diensten

Als boeren ‘blauwe’ diensten leveren aan de rest van de samenleving, bijvoorbeeld door op hun grond tijdelijk waterberging toe te staan, dan is het redelijk dat daarvoor een vergoeding of compensatie wordt gegeven.

Leefbaarheid platteland

Het Nederlandse platteland is niet meer overwegend agrarisch. De vitaliteit ervan is maar in beperkte mate afhankelijk van de ontwikkelingen in de land- en tuinbouw⁴. In andere lidstaten van de Europese Unie ligt de situatie anders. Daar kan een krimp van de agrarische sector leiden tot leegloop van het platteland. Dat is nog geen reden om inefficiënte landbouwproductie te steunen. Het ligt meer voor de hand om een eenzijdige afhankelijkheid van de landbouw op te heffen door het bevorderen van een diversificatie van

4 SER (2005) *Advies Kansen voor het platteland*, publicatienr. 05/12.

economische activiteiten. Pijler 2 van het GLB (het plattelandsfonds) biedt daarvoor de nodige instrumenten.

6.4 Van oud naar nieuw beleid

Nationaal

Om drie redenen is het verstandig om de uitwerking (inclusief de vaststelling van de beloning) van de compensaties voor natuurlijke handicaps en de beloningen voor groene diensten primair aan de individuele lidstaten over te laten:

- 1 De hoogte van de beloning en de omvang van de gewenste diensten is niet altijd tot in detail ‘objectief’ vast te stellen. Hoe dichter bij het product/de dienst, hoe beter dit te doen valt.
- 2 De beloning wordt bepaald door de context. Een ‘juiste’ beloning hangt onder meer af van het gemiddelde inkomen in een regio.
- 3 Om (juist ook vanwege de eerste twee punten) *freeriden* op het EU-budget te voorkomen.

In ons land zal de rijksoverheid samen met decentrale overheden moeten gaan investeren in de verdere ontwikkeling van het agrarische natuur- en landschapsbeheer (de groene en blauwe diensten) door een commitment voor de lange termijn aan te gaan en daarvoor voldoende financiële middelen vrij te maken. Hoofdstuk 5 heeft aan de hand van het viergroepenmodel de mogelijkheden geschetst om dat commitment via compensaties voor serieuze natuurlijke handicaps en beloningen voor geleverde publieke diensten concreet vorm te geven; daarbij is ook gewezen op de knelpunten die men daarbij tegenkomt. Daarnaast zal nationaal voldoende geld gereserveerd moeten worden om – al dan niet in medefinanciering met de EU – innovaties en transities naar duurzaamheid in de landbouw gericht te bevorderen.

Bij de vormgeving van het nieuwe beleid is het zaak hoge administratieve lasten te voorkomen. De administratieve lasten van beloning van groene diensten en van compensatie voor natuurlijke handicaps moeten in verhouding staan tot de maatschappelijke baten die daardoor kunnen worden gerealiseerd.

Europees

De financiële middelen die benodigd zijn voor dergelijke systemen van compensaties, beloningen en innovatiestimuli, kunnen worden vrijgemaakt door een gestage verlaging van de huidige bedrijfstoelagen. De snelheid waarmee dit gebeurt, zou af moeten hangen van vier factoren:

- 1 De snelheid waarmee de landbouwmarkten internationaal geliberaliseerd worden (verwacht mag worden dat steunafbraak elders tot hogere wereldmarktprijzen leidt).
- 2 De snelheid waarmee de compensaties voor de extra niet-marktdiensten naar tevredenheid kunnen worden ingevoerd (dus werkelijk een correctie van marktfalen blijken te zijn).

- 3 De algehele vermogenspositie van de bedrijven (op EU-niveau). Grootschalige faillissementen moeten natuurlijk worden voorkomen.
- 4 De mate waarin de Europese kaders (nieuw GLB, cofinanciering, staatssteunbeleid) ook daadwerkelijk onaanvaardbare verstoringen van de concurrentie tegengaan (want anders kan men terugvallen op een vorm van hectarestaun voor gebieden zonder handicap).

Uiteindelijk zal met de toeslag ook de cross compliance wegvallen. Maar wat uiteraard niet verdwijnt, is de verplichting om zich te houden aan geldende wetten en regels met betrekking tot milieu, arbeidsomstandigheden, dierenwelzijn, et cetera.

De beoogde herijking van verantwoordelijkheden tussen de EU en de lidstaten houdt allerminst de afschaffing van een gemeenschappelijk landbouwbeleid in. Voor de EU blijven er belangrijke taken over, zoals:

- 1 Het tegengaan van concurrentievervalsingen op de interne landbouwmarkt (ook door beloningen of compensatie).
- 2 Het internationale handelsbeleid (onderhandelingen in WTO-verband).
- 3 Het ingrijpen in en stabiliseren van markten in extreme omstandigheden (ook bij grootschalige uitbraken van dierziekten).
- 4 Het harmoniseren van regelgeving op het gebied van milieu, voedselkwaliteit, dierenwelzijn, dierziekten en dergelijke.
- 5 Het stimuleren van innovatie, ten behoeve van een doelmatige en duurzame landbouwproductie.

Tot slot

Deze taakverdeling tussen de Europese Unie en de lidstaten betekent naar de mening van de SER dat ons land (Rijk en decentrale overheden) de komende tijd veel serieuzer zal moeten gaan investeren in de eigen 'publieke waarden' van de landbouw. Alleen dan ontstaat er een mogelijkheid om ook bijdragen van private belanghebbenden bij bijvoorbeeld de instandhouding van fraaie cultuurlandschappen te genereren.

Den Haag, 16 mei 2008

A.H.G. Rinnooy Kan
Voorzitter

V.C.M. Timmerhuis
Algemeen secretaris